

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.3>

УДК 338.246:351

S. V. Koliadenko,

д. е. н., професор, професор кафедри комп'ютерних наук та цифрової економіки, Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7670-6905>

M. L. Yaremchuk,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-6496-3576>

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

S. Koliadenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Computer Science and Economic Cybernetics, Vinnytsia National Agrarian University

M. Yaremchuk

THE CONCEPT OF ECONOMIC SECURITY AND ITS ROLE IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

У статті досліджується дефініція «економічна безпека» і важливість її для національної безпеки країни. Розглядаються різні наукові погляди на те, з чого вона складається, які в неї принципи і для чого вона потрібна. Також вказується на зв'язок економічної безпеки з іншими видами безпеки, в т.ч.: фінансової, енергетичної, продовольчої, соціальної та інформаційної.

Описуються основні загрози для економічної безпеки України в умовах глобалізації та військових дій. Пояснюється, чому державна політика важлива для забезпечення економічної стабільності та стійкості країни. Розглянуто економічну безпеку як механізм комплексного управління розвитком, що поєднує економічну, соціальну, ресурсну та інституційну складові. Сформовано напрями переосмислення підходів для забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобальних змін, військових дій та структурної трансформації національної економіки.

The article reveals the essence of the concept of economic security as a key element of the national security system of the state. The scientific approaches to determining its structure, principles, and functional significance are summarized. The relationship of economic security with financial, energy, food, social, and information security is determined. The main threats to the economic security of Ukraine in the context of globalization challenges and military actions are outlined. The role of state policy in ensuring economic stability, competitiveness, and sustainability of the national economy is substantiated.

The study emphasizes that in the architecture of national security, economic security performs a system-forming role, providing the foundation for the defense capacity, energy independence, social cohesion, and international competitiveness of the state. It analyzes the evolution of theoretical and practical concepts of national and economic security – from traditional militarized models to integrated and resilience-oriented approaches adopted in the UN, EU, OECD, and IMF strategies. The paper highlights that modern economic security transcends the boundaries of macroeconomic stability and becomes a multidimensional system encompassing financial, energy, innovative, and informational resilience.

Based on the analysis of Ukraine's wartime economy, the authors identify structural imbalances, production losses, migration, and fiscal instability as key threats, while digital transformation, innovative development, and international partnerships are defined as drivers of resilience. The research substantiates the integration of stabilization and resilience-based approaches as a methodological

framework for strengthening economic security and developing institutional capacity for crisis recovery.

The authors propose to consider economic security as a mechanism of systemic management that combines efficiency, social stability, resource self-sufficiency, and institutional transparency. The findings confirm that sustainable and adaptive economic security is the cornerstone of national resilience, determining the ability of the state to maintain stability and development under conditions of war and global uncertainty.

Ключові слова: *економічна безпека, національна безпека, економічна стабільність, державна політика, загрози, стійкість економіки.*

Keywords: *economic security, national security, economic stability, state policy, threats, economic stability.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У системі національної безпеки держави економічна безпека виступає її базовим, системо-утворюючим компонентом, що забезпечує здатність економіки функціонувати у стабільному режимі, підтримувати стійкість фінансової, виробничої, інвестиційної та соціальної сфер, а також протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. Саме стан національної економіки визначає реальні можливості держави щодо реалізації її політичного суверенітету, збереження територіальної цілісності, забезпечення обороноздатності, конкурентоспроможності на світових ринках та соціальної стабільності суспільства. Проте стабільний режим у сучасному світі – явище, яке уявити майже не можливо, особливо в останні 3-5 років. Тому й тлумачення категорій, таких як «національна безпека», «економічна безпека» зазнають змін разом із змінами у системах, де вони функціонують.

На даний час термін «національна безпека» визначений у статті 1 Закону України [8]: національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного

ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Вважатимемо, що у цьому контексті економічна безпека є функціональним ядром національної безпеки, оскільки саме від стабільності економіки залежать основні складові безпеки національної: обороноздатність, енергетична незалежність, соціальна згуртованість і міжнародна конкурентоспроможність держави.

У сучасних умовах глобалізації економічних процесів, геополітичної турбулентності, порушення світових ланцюгів постачання, енергетичних криз і військових дій на території України питання забезпечення економічної безпеки набуває критичного значення. Військові дії не лише загострили структурні дисбаланси національної економіки, але й актуалізували потребу у формуванні нових механізмів стійкості, які б дозволяли державі зберігати функціональність економічної системи навіть в умовах тривалих кризових впливів.

Особливої уваги потребує вивчення питання інституціоналізації економічної безпеки як ключового напрямку державної політики. На тлі трансформацій фінансової системи, нестабільності валютного ринку, втрати промислового потенціалу окремих регіонів та зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування виникає загроза ослаблення економічного суверенітету держави. Ці процеси потребують не лише поточного реагування, а й системного науково-методичного осмислення економічної безпеки як багаторівневої категорії, що інтегрує економічні, політичні, правові та соціальні аспекти розвитку.

У сучасній науковій літературі спостерігається неоднозначність у трактуванні сутності економічної безпеки, її складових, критеріїв оцінювання та меж взаємодії з іншими видами безпеки – фінансовою, енергетичною, соціальною, екологічною, інформаційною тощо. Відсутність єдиного методологічного підходу до структурування цієї категорії ускладнює розроблення ефективних стратегічних рішень та практичних інструментів державного управління і у сфері національної безпеки.

У сучасному науковому, а особливо, політичному дискурсі поняття «національна безпека» трактується як багатовимірна система, що охоплює низку складових розвитку держави. Відповідно до підходів, закріплених у міжнародних документах, національна безпека визначається як стан захищеності суверенітету, територіальної цілісності та життєво важливих інтересів держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Так, у Програмі розвитку ООН «Human Security and Resilience Framework 2022–2030» (UNDP, 2022) наголошується, що національна безпека охоплює політичні, економічні, соціальні, екологічні та інформаційні виміри, спрямовані на забезпечення стійкості суспільства [9].

Європейська комісія (EU Economic Security Strategy, 2023) визначає її як стан, за якого держава здатна захистити своїх громадян, інститути та економіку від загроз, що підривають суверенітет, демократичний лад і здатність діяти самостійно [10].

В Національній стратегії безпеки США (The White House, 2022) наголошується, що національна безпека – це здатність держави захищати своїх громадян, територію та спосіб життя, зберігати суверенітет і забезпечувати добробут через силу, стійкість і партнерство [11].

Схожі підходи закріплені й у публікаціях міжнародних організацій економічного спрямування. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD, 2022) розглядає національну безпеку як захист економічних основ, інституційної цілісності та соціальної стабільності від системних ризиків і стратегічних залежностей, тоді як Світовий банк (2023) підкреслює її інтеграційний характер, що поєднує економічну стійкість, ефективне врядування та соціальну згуртованість [12].

За даними Міжнародного валютного фонду (IMF, 2024), національна безпека – це багатовимірна система, спрямована на забезпечення стійкості економіки, інститутів і населення до військових, економічних та кіберзагроз [13].

Таким чином, у міжнародній практиці формується розширене розуміння національної безпеки як комплексної категорії, що виходить за межі суто військової або політичної сфери та охоплює економічну, соціальну

й інституційну стійкість держави. Саме економічна безпека виступає базовою складовою цього багатовимірного простору, визначаючи реальні можливості держави підтримувати стабільність, відновлюваність і конкурентоспроможність у глобальному середовищі.

Крім того, сучасні глобальні тренди – цифровізація, посилення міжнародної економічної конкуренції, кліматичні виклики, міграційні процеси, гібридні війни та санкційна політика – створюють нові форми економічних ризиків і змінюють характер загроз. Відповідно, економічна безпека перестає бути суто фінансовим чи ресурсним показником і трансформується у складну соціо-економічну систему, що потребує постійного моніторингу, прогнозування та адаптації.

У світовій науковій та політичній практиці сформувалися два основні підходи до розуміння сутності національної безпеки – традиційний (вузький) та сучасний (комплексний або інтегрований). Перший переважає у військово-політичних доктринах ХХ століття, другий – у стратегіях сталого розвитку, безпекових концепціях ООН, ЄС та ОЕСД після 2000 року (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до розуміння сутності національної безпеки

Критерій порівняння	Традиційний (вузький) підхід	Сучасний (інтегрований) підхід
Об'єкт безпеки	Держава, її територія та суверенітет	Людина, суспільство, інститути, економіка
Основна мета	Захист від зовнішньої військової агресії	Забезпечення стійкості та розвитку держави в усіх сферах
Ключові загрози	Військові, політичні, геополітичні	Економічні, енергетичні, інформаційні, екологічні, соціальні
Інструменти забезпечення	Силові, дипломатичні, мобілізаційні механізми	Економічна політика, державне управління, інновації, партнерства
Роль держави	Централізований суб'єкт контролю	Координатор і партнер у системі багаторівневого управління
Рівень участі суспільства	Пасивний – громадяни як об'єкт захисту	Активний – громадяни як суб'єкти забезпечення безпеки
Тип управління	Вертикальна модель: «держава → суспільство»	Мережева модель: «держава ↔ бізнес ↔ громада ↔ міжнародні інституції»
Критерії ефективності	Стан військової обороноздатності	Рівень економічної стійкості, інституційної довіри та соціальної згуртованості
Основні джерела формування	Геополітична доктрина, військові стратегії (США, НАТО, 1950–1980)	Концепції людської безпеки (ООН, 1994), стратегія ЄС 2023, ОЕСД Resilience Framework 2022

Джерело: сформовано авторами

Таким чином, традиційний підхід до національної безпеки ґрунтувався переважно на оборонно-політичних пріоритетах та забезпеченні державного суверенітету, тоді як сучасний підхід відображає перехід до людиноцентричної, економічно інтегрованої та інституційно стійкої моделі, у якій провідну роль відіграють економічна безпека, фінансова стабільність, інноваційна спроможність і партнерство між державою, бізнесом і суспільством.

Відповідно, економічна безпека у структурі національної безпеки набуває не лише стабілізаційного, а й розвитку характеру – стає базою для формування національної резильєнтності, інвестиційної довіри та конкурентоспроможності держави.

Отже, постає потреба у поглибленому науковому дослідженні поняття економічної безпеки як основного чинника національної стійкості держави, визначенні її системної ролі в архітектоніці національної безпеки, а також в уточненні теоретико-методичних засад формування державної політики у сфері її забезпечення та визначення методології та індикаторної рамки для оцінювання економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки активно досліджуються в працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, серед українських вчених це: Єфименко, Т. І., Краєвський, О. В.[5], Білько, І. Ф., Пирожков, С. І .[2], а також у концептуальних документах – Стратегії національної безпеки України, Економічній стратегії до 2030 року [8]. У науковій літературі сформувалося кілька підходів до трактування економічної безпеки: інституційний, що розглядає її як функцію державного управління; структурно-функціональний, який визначає безпеку як систему взаємодії економічних підсистем; та ресурсний, який акцентує увагу на раціональному використанні національного потенціалу.

У вітчизняній науковій думці проблематика економічної безпеки держави в останні десятиліття стала предметом активного наукового осмислення, зокрема, в контексті формування нової архітектоніки

національної безпеки, адаптації економічної політики до кризових явищ і викликів глобалізації. Дослідження В. Геєця [1] заклали методологічні засади аналізу економічної безпеки як комплексної системи, що інтегрує виробничі, фінансові, соціальні та інституційні компоненти розвитку держави. І. Бінько та С. Пирожков [2] акцентують увагу на структурних загрозах національній економіці в умовах посилення зовнішнього впливу, втратах виробничого потенціалу й зростанні боргового навантаження.

Водночас, значна увага в сучасних дослідженнях приділяється фінансовій складовій економічної безпеки, зокрема питанням стабільності банківської системи, бюджетної дисципліни, валютної незалежності та боргової політики (праці Л. Лисяк [3], Н. Кузьо [4], Т. Єфименко, О.В. Краєвського) [5]. Інші вчені, розглядають економічну безпеку через призму ресурсної самодостатності держави, енергетичної незалежності та продовольчої безпеки як ключових передумов макроекономічної стійкості.

Разом із тим, переважна більшість наукових досліджень зосереджуються на окремих аспектах економічної безпеки – фінансовій, інвестиційній, соціальній чи енергетичній – без формування єдиної системної моделі її функціонування у межах загальної концепції національної безпеки. Відсутність узгодженого теоретико-методологічного підходу до визначення сутності економічної безпеки, її показників і критеріїв оцінювання обмежує можливість практичного застосування отриманих результатів у сфері стратегічного планування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування концептуального підходу до узагальнення наукових підходів до визначення дефініції «економічна безпека» та з'ясування її ролі у формуванні цілісної системи національної безпеки України та побудова методології та індикаторної рамки оцінювання економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж останніх десятиліть національні економіки світу зазнають глибоких трансформацій, зумовлених прискоренням глобалізаційних процесів, технологічними

інноваціями, цифровізацією фінансових систем та зростанням взаємозалежності ринків. Ці зміни суттєво вплинули на механізми забезпечення економічної безпеки держав: змінилися не лише традиційні фактори стійкості, але й самі уявлення про економічну незалежність, стратегічну автономію та національну конкурентоспроможність.

Якщо у 1990-х роках економічна безпека розглядалася переважно через призму макроекономічної стабільності, фінансових резервів і зовнішньоторговельного балансу, то уже у XXI столітті її зміст істотно розширився. Сьогодні вона охоплює такі ключові виміри, як інноваційна, енергетична, продовольча, інформаційна та цифрова безпека, що відображає глибоку взаємопов'язаність економічних, технологічних і соціальних процесів у глобальному середовищі.

У світовому вимірі простежується чітка тенденція до переосмислення ролі держави як гаранта економічної стійкості. За даними Світового банку та OECD [14, 15], понад 65 % країн світу після 2020 року запровадили оновлені стратегії економічної безпеки, які передбачають диверсифікацію постачань критичних ресурсів, розвиток стратегічних галузей та створення національних резервів енергоносіїв. Понад 70 % держав змінили підходи до моніторингу фінансових ризиків, інтегрувавши цифрові системи контролю та прогнозування.

Для України проблема економічної безпеки набула екзистенційного характеру. Військові дії, що проводяться на території держави до руйнування промислової інфраструктури, масової релокації підприємств, міграції трудових ресурсів (як внутрішні переміщення в межах країни, так і масовий від'їзд населення за її межі), блокування логістичних маршрутів – створили безпрецедентні загрози для національної економіки. За оцінками Міністерства економіки України, у 2022–2023 роках прямі збитки економіки перевищили 150 млрд дол. США, а загальні втрати ВВП сягнули понад 35 % [6].

Попри ці виклики, українська економіка демонструє високий рівень адаптивності, наприклад, частка однієї з провідних галузей – ІТ-експорту у структурі ВВП перевищила 4 %, обсяг податкових надходжень у 2023 році зріс на 18 % у порівнянні з попереднім роком, а темпи цифровізації держсектору визнані одними з найшвидших у Східній Європі. Такі результати підтверджують, що сучасна економічна безпека – це не стільки стан стабільності, скільки здатність до гнучкого реагування, відновлення та стратегічного розвитку в умовах невизначеності.

Розуміння еволюції економічної безпеки неможливе без аналізу основних концепцій її розвитку, які відображають не лише зміну економічних умов і управлінських моделей, а й парадигмальні зрушення у баченні ролі держави, ринку та суспільства у забезпеченні національної стійкості. Ці концепції фіксують головні вектори трансформацій: від пасивної реакції на загрози – до проактивного управління ризиками, від політики стабілізації – до моделі стійкого розвитку, а надалі – до концепції стратегічної автономії, що спрямована на створення внутрішнього потенціалу самовідновлення та зміцнення економічного суверенітету держави (рис. 1).

Рис. 1. Концепції розвитку національної безпеки

Джерело: сформовано авторами на основі наукової літератури

1–2 етапи (до 1980-х років) характеризуються домінуванням військово-політичних факторів у розумінні безпеки, 3–4 етапи (1980–2000) –

формування концепції багатовимірної безпеки, включення соціально-економічних і гуманітарних аспектів, 5–6 етапи (з 2000-х) – перехід до сталого розвитку та національної стійкості як стратегічної парадигми, де економічна безпека виступає ключовим елементом системи національної безпеки.

Кожна з концепцій розвитку національної безпеки відображає зміну парадигми наукового та управлінського мислення – від вузького силового підходу до комплексного, людино-центричного й системного бачення. Якщо на ранніх етапах безпека розглядалася виключно як здатність держави протистояти зовнішній військовій загрозі, то сучасні підходи трактують її як багатовимірне явище, у якому поєднуються, як вказувалося вище, політична, економічна, соціальна, інформаційна, екологічна та гуманітарна складові.

Поступово зміст поняття «національна безпека» трансформувалася: від оборонно-мобілізаційного акценту – до управління ризиками, розвитком та стійкістю держави. У межах концепції «національної стійкості» безпека перестає бути лише реакцією на загрози й стає інструментом активного формування здатності держави до самозбереження, адаптації та відновлення в умовах кризових ситуацій.

Так само, як і в еволюції соціально-економічних систем, кожен етап розвитку уявлень про безпеку супроводжувався переосмисленням її інструментарію, цілей і принципів. У XX столітті безпека ототожнювалася з мілітарною потужністю, тоді як у XXI столітті її основою стали економічна стабільність, енергетична незалежність, технологічна спроможність і соціальна згуртованість. Зміна геополітичних реалій, цифровізація, гібридні війни, екологічні та інформаційні загрози зумовили потребу у створенні інтегрованих стратегій, що охоплюють усі сфери життєдіяльності держави.

Аналіз еволюції концепцій національної безпеки створює методологічну основу для глибшого розуміння її сучасного змісту та дозволяє визначити перспективні напрями державної політики у сфері захисту національних інтересів. Перехід від реактивних до проактивних

моделей управління безпекою означає, що сьогодні її забезпечення вимагає високого рівня міжгалузевої координації, поєднання економічних, інформаційних, правових і соціальних інструментів.

На сучасному етапі концепція національної безпеки має відповідати новим реаліям – це не лише система захисту, а комплексна модель стратегічного розвитку держави, спрямована на формування конкурентоспроможної економіки, зміцнення інституційної спроможності, розбудову партнерств і підвищення довіри суспільства до державних інститутів.

Як і у сфері глобального управління, зміна безпекових парадигм – від силової до людино-центричної, від закритої до інтегрованої – зумовила появу нових підходів до оцінювання стану національної безпеки, побудови систем раннього попередження, прогнозування ризиків та забезпечення економічної, енергетичної й інформаційної стійкості держави. Кожен наступний етап розвитку концепції національної безпеки означав не лише перегляд її змісту, а й розширення кола суб'єктів та інструментів, за допомогою яких держава гарантує свою життєздатність і стабільність у сучасному мінливому середовищі (табл. 2).

Трансформація механізмів забезпечення економічної безпеки держави є однією з динамічніших тенденцій сучасного етапу розвитку національної економіки. Якщо раніше система економічної безпеки базувалася переважно на централізованих формах державного контролю, плануванні та адміністративному регулюванні, то нині відбувається перехід до інтегрованих, цифрових і ризик-орієнтованих моделей управління. Від традиційних економічних важелів – фіскальної політики, тарифного регулювання, валютного контролю – держава перейшла до інструментів стратегічного прогнозування, аналітики даних, фінансового моніторингу та кібер-економічної безпеки.

Таблиця 2. Еволюція концепцій національної безпеки

Концепція національної безпеки	Ключовий об'єкт захисту	Основні інструменти забезпечення	Головний акцент політики	Характер взаємодії суб'єктів безпеки
Традиційна (військово-силова) до 1950-х рр.	Територіальна цілісність, обороноздатність	Збройні сили, військові альянси, мобілізаційна економіка	Захист державних кордонів, відбиття зовнішньої агресії	Вертикальна модель управління: «держава - громадянин»
Геополітична 1950–1980-ті рр.	Баланс сил, стратегічні зони впливу	Політико-військові блоки, ядерне стримування, дипломатія	Протистояння ідеологічних систем, зміцнення позицій держави у світі	Централізована взаємодія між державами, обмежена роль суспільства
Комплексна (мультисекторальна) 1980–1990-ті рр.	Економіка, енергетика, довкілля, соціальна стабільність	Міжгалузеве управління, аналітичні центри, прогнозування ризиків	Розширення поняття безпеки за межі військової сфери	Координація міждержавних, урядових і наукових інституцій
Людино-центрична з 1994 р. (ООН, концепція human security)	Людина, її права, добробут, соціальна стабільність	Соціальна політика, права людини, охорона здоров'я, освіта	Гарантування гідного життя, свободи та розвитку особистості	Партнерство держави, громадянського суспільства й міжнародних організацій
Концепція сталого розвитку 2000–2015 рр.	Людина і навколишнє середовище як єдина система	Інтегровані стратегії розвитку, «зелена» економіка, міжнародне співробітництво	Баланс економічних, екологічних і соціальних інтересів	Мережеве управління: держави, корпорації, громади, NGO
Концепція національної стійкості з 2015 р. – дотепер	Економічна, енергетична, інформаційна й інституційна стійкість	Державне планування, ризик-менеджмент, цифрова аналітика, партнерства	Адаптивність, автономія, швидке відновлення після криз	Інтеграція державних, бізнесових і громадських структур у єдину систему реагування

Джерело: сформовано авторами

Паралельно з цим формується тренд на децентралізацію економічних процесів, коли функції забезпечення економічної безпеки дедалі більше

розподіляються між державою, бізнесом, банківським сектором, місцевими громадами та інституціями громадянського суспільства. Такий підхід відображає нову парадигму – національна безпека як спільна відповідальність, що базується на партнерстві, обміні інформацією та спільному реагуванні на загрози.

Інституційна архітектура економічної безпеки також зазнала глибоких змін. Від вертикальної системи контролю, орієнтованої на реагування, Україна переходить до динамічної системи управління ризиками, заснованої на моніторингу макроекономічних показників, прогнозуванні кризових сценаріїв і створенні механізмів швидкої стабілізації. Нові технології – аналітика великих даних, цифрові платформи управління фінансовими потоками, штучний інтелект у системах прогнозування – відкривають можливість не лише виявляти загрози, а й запобігати їхній реалізації, формуючи адаптивну модель державного реагування.

У контексті глибокої економічної трансформації, воєнних ризиків і глобальної нестабільності простежується чітка тенденція до інтеграції принципів економічної стійкості та національної резильєнтності у політику безпеки. Сучасна економічна безпека вже не зводиться лише до мінімізації зовнішніх загроз чи відновлення макрофінансової рівноваги. Вона орієнтована на активне зміцнення внутрішнього потенціалу держави, розвиток людського капіталу, інноваційного сектору, інституційного управління та локальної економічної самодостатності (табл. 3).

Формується нова стратегічна парадигма національної безпеки, у якій саме економічна безпека посідає ключове місце – не лише як інструмент стабілізації, а й як механізм трансформації державного управління, підвищення інституційної спроможності та розвитку економічної стійкості. Сучасна модель економічної безпеки виходить за межі традиційних уявлень про контроль і реагування на загрози – вона стає активним чинником формування стійкої поведінки економічних суб'єктів, стратегічного мислення та відповідального використання ресурсів.

Таблиця 3. Порівняння стабілізаційного та резильєнтного підходів до забезпечення економічної безпеки держави

Критерій	Стабілізаційний підхід	Резильєнтний (стійкісний) підхід
Мета	Відновити рівновагу після кризи	Сформувати здатність системи передбачати, адаптуватися й швидко відновлюватися
Фокус	Контроль та реагування на загрози	Проактивне управління ризиками, розвиток адаптивних інститутів
Роль держави	Центральний координатор, регулятор	Партнер, модератор, стратегічний інтегратор
Інструменти	Фіскальні та монетарні важелі, антикризові заходи	Аналітика даних, цифрові моделі прогнозування, партнерства публічно-приватного типу
Участь бізнесу та громад	Обмежена, у межах регуляторної взаємодії	Активна участь у забезпеченні стійкості, спільні програми розвитку
Тип економічної моделі	Централізована, контрольна	Гнучка, мережево-кооперативна
Інновації	Оптимізація існуючих процесів	Впровадження нових технологій управління ризиками, кіберзахист, «розумні» фінанси
Оцінка ефективності	Показники стабільності (інфляція, ВВП, борг)	Показники відновлюваності, інституційної спроможності та інвестиційної довіри
Позиція держави у світі	Реактивна, залежна від зовнішніх факторів	Активна, самодостатня, здатна до глобальної адаптації
Роль економічної безпеки	Захист наявного стану	Формування середовища сталого розвитку та стійкості національної системи

Джерело: сформовано авторами

Трансформація економічної безпеки в умовах глобальної нестабільності не обмежується зменшенням ризиків або ліквідацією кризових наслідків. Вона розвивається у напрямі інтеграції принципів стійкості, інноваційності та самодостатності в усі сфери економічного життя. Йдеться про перехід від політики реагування до політики випередження, від акценту на захисті – до створення умов для відновлення, розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Синтез стабілізаційного й резильєнтного (стійкісного) підходів формує нову концептуальну парадигму економічної безпеки – від орієнтації на зовнішні показники стабільності до системи взаємозалежних цінностей: економіка – суспільство – інститути – держава. У такій системі економічна безпека виступає не окремою функцією уряду, а координаційним механізмом, що забезпечує збалансований розвиток усіх сфер національної безпеки – політичної, енергетичної, соціальної, інформаційної та військової (табл. 3).

Трансформація класичних підходів до забезпечення економічної безпеки у контексті сучасних викликів – воєнних, енергетичних, фінансових та технологічних – дає змогу переосмислити її не лише як інструмент стабільності, а і як основу системного розвитку держави. У сучасному науковому дискурсі економічна безпека розглядається вже не як засіб підтримання рівноваги, а як комплексний механізм формування стійкості, інноваційності та соціальної відповідальності економіки.

Замість фокусування виключно на короткостроковому забезпеченні макроекономічної стабільності пропонується цілісна парадигма, що враховує взаємозалежність інтересів держави, бізнесу, суспільства та міжнародних партнерів. У такій системі економічна безпека трактується як інтегрована складова національної безпеки, що поєднує політику економічного зростання, управління ризиками, захист стратегічних ресурсів і розвиток людського потенціалу.

Сталий підхід у забезпеченні економічної безпеки орієнтований на збереження фінансової стабільності, раціональне використання ресурсів та мінімізацію кризових ризиків, тоді як резильєнтний (стійкісний) підхід передбачає активне відновлення, адаптацію та формування позитивних структурних зрушень у національній економіці. Економічна політика при цьому втрачає риси суто контрольного механізму й перетворюється на інструмент стратегічного розвитку, у якому фінансові інструменти стають засобом інвестування у безпеку, інститути – платформами кооперації, а

аналітика та прогнозування – ключовими механізмами державного управління ризиками (табл. 4).

Таблиця 4. Трансформація підходів до забезпечення економічної безпеки в умовах інтеграції стабілізаційної та резильєнтної моделей

Ключовий елемент системи економічної безпеки	Стабілізаційна модель	Резильєнтна (стійкісна) модель	Синтезована трансформація
Стратегічна мета	Підтримання макроекономічної рівноваги, запобігання кризам	Підвищення здатності системи адаптуватися, відновлюватися та зростати	Формування економічної стійкості як інтегрованої здатності держави до розвитку під час викликів
Інституційна структура	Централізоване управління, державне домінування	Партнерство держави, бізнесу та громад	Гібридна модель: децентралізована взаємодія в межах єдиної державної стратегії
Фінансова політика	Контроль, обмеження витрат, стабілізаційні фонди	Гнучке бюджетування, інвестиції у відновлення	Перехід до політики стратегічних інвестицій у розвиток і цифрову трансформацію
Інноваційна компонента	Опора на наявні виробничі потужності	Інтеграція технологій, аналітики, цифрових платформ	Перетворення інновацій на базовий фактор економічної безпеки
Роль бізнесу та суспільства	Пасивні учасники, виконання регуляцій	Активні партнери у забезпеченні стійкості	Мережева взаємодія: спільне управління ризиками та розвитком
Тип управління ризиками	Реактивний (після виникнення загроз)	Проактивний (передбачення і запобігання ризикам)	Інтегрована система раннього попередження і прогнозування
Оцінка ефективності	Показники стабільності (інфляція, борг, ВВП)	Показники відновлюваності, інституційної гнучкості	Комплексна оцінка на основі сталого розвитку та економічної стійкості

Джерело: сформовано авторами

Таким чином, оновлена модель економічної безпеки в умовах інтеграції стабілізаційного та резильєнтного підходів постає не лише як система захисту, а як інструмент управління змінами, що забезпечує баланс між економічною вигодою, соціальною стабільністю, національними інтересами та довгостроковою стійкістю розвитку. Вона спрямована не лише на

запобігання загрозам, а й на створення умов для економічного зростання через відновлення, модернізацію та інституційне зміцнення держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Проведене дослідження підтверджує необхідність концептуального переосмислення підходів до забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобальних трансформацій, воєнних викликів та структурної перебудови національної економіки. Традиційна модель економічної безпеки, орієнтована переважно на збереження стабільності та контроль макроекономічних показників, втрачає універсальність у сучасних умовах і потребує адаптації до нових реалій – цифровізації, енергетичної незалежності, інноваційного розвитку та зростання ролі людського капіталу.

Інтеграція стабілізаційного та резильєнтного (стійкісного) підходів дає змогу сформуванню нової парадигми економічної безпеки, в основі якої – проактивність, адаптивність, партнерство та інституційна довіра. У такій парадигмі економічна безпека розглядається не лише як захисна система, а як інструмент стратегічного управління змінами, що сприяє підвищенню національної стійкості, зміцненню конкурентоспроможності економіки та забезпеченню сталого розвитку.

На основі аналізу еволюції теоретичних концепцій і практичних моделей обґрунтовано напрями трансформації ключових елементів системи економічної безпеки: від фіскальної стабільності – до стратегічного інвестування в розвиток; від централізованого контролю – до мережевої взаємодії держави, бізнесу та громад; від реагування на загрози – до прогнозування, запобігання та відновлення; від короткострокових заходів – до довгострокового формування стійких економічних інститутів.

Запропоновано розглядати економічну безпеку як механізм системного управління розвитком, що поєднує економічну ефективність, соціальну стабільність, ресурсну самодостатність і інституційну прозорість. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між економічною вигодою, суспільним добробутом і національними інтересами у довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні практичних моделей впровадження резильєнтного підходу в систему державного управління; удосконаленні методик оцінювання рівня економічної безпеки на основі цифрових індикаторів і динамічних ризикових моделей; дослідженні взаємозв'язку між економічною безпекою, соціальною згуртованістю та оборонною спроможністю держави; формуванні інтегрованих стратегій розвитку національної стійкості, які б поєднували економічні, енергетичні, інформаційні та інституційні компоненти безпеки.

Література

1. Геєць В. М. Модернізація економіки України: передумови, проблеми, пріоритети. Київ: Наукова думка, 2021. 456 с.
2. Білько, І. Ф., Пирожков С. І. Національна стійкість як нова парадигма забезпечення економічної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2022. № 2. С. 5-17.
3. Лисяк Л. В. Фіскальна політика як інструмент забезпечення економічної безпеки України в умовах кризи. *Фінанси України*. 2021. № 3. С. 7-21.
4. Кузьо, Н. Є. Бюджетна стійкість та економічна безпека держави в умовах воєнних викликів. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 34-47.
5. Єфименко Т. І., Краєвський О. В. Фінансова стійкість держави під час війни: нові виклики економічній безпеці. *Фінанси України*. 2023. № 9. С. 5-23.
6. Міністерство економіки України. Оцінка рівня економічної безпеки України у 2024 році. Київ: Мінекономіки, 2024. URL: <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення 11.09.2025).
7. Національний інститут стратегічних досліджень. Економічна безпека України: стратегічні орієнтири в умовах воєнних викликів. Київ: НІСД, 2023. 112 с.

8. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 10.09.2025).

9. Програма розвитку ООН (UNDP). Human Security and Resilience Framework 2022-2030. Нью-Йорк: UNDP, 2022. 74 с. URL: <https://www.undp.org/publications/human-security-and-resilience-framework-2022-2030> (дата звернення 10.09.2025).

10. Європейська комісія. EU Economic Security Strategy. Брюссель: European Commission, 2023. 32 с. URL: <https://commission.europa.eu/document/download/economic-security-strategy-2023> (дата звернення 09.09.2025).

11. The White House (США). National Security Strategy, 2022. – Вашингтон: The White House, 2022. 92 с. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (дата звернення 10.09.2025).

12. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Economic Resilience in OECD Countries: Building Sustainable and Adaptive Economies. Париж: OECD Publishing, 2022. DOI: 10.1787/resilience-2022 (дата звернення 08.09.2025).

13. Міжнародний валютний фонд (IMF). Ukraine: Selected Issues Paper. Economic Security and Recovery Framework. Вашингтон, DC: IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення 09.09.2025).

14. OECD. Economic Resilience in OECD Countries: Building Sustainable and Adaptive Economies. OECD Publishing, Paris, 2022. DOI:10.1787/resilience-2022 (дата звернення 10.09.2025).

15. World Bank. Strengthening Economic Resilience in Ukraine. Washington, DC, 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/macroeconomics> (дата звернення 12.09.2025).

16. IMF. Ukraine: Selected Issues Paper. Economic Security and Recovery Framework. Washington, DC, 2024. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення 10.09.2025).

17. United Nations Development Programme (UNDP). Human Security and Resilience Framework 2022–2030. New York: UNDP, 2022. (дата звернення 11.09.2025).

18. European Commission. EU Economic Security Strategy. Brussels: European Commission, 2023. URL: <https://commission.europa.eu> (дата звернення 11.09.2025).

References

1. Heiets, V.M. (2021), *Modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: peredumovy, problemy, priorytety* [Modernization of Ukraine's Economy: Preconditions, Problems, and Priorities], Naukova Dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Binko, I.F. and Pyrozhkov, S.I. (2022), "National Resilience as a New Paradigm for Ensuring Ukraine's Economic Security", *Stratehichna panorama*, vol. 2, pp. 5-17.

3. Lysiak, L.V. (2021), "Fiscal Policy as a Tool for Ensuring Ukraine's Economic Security under Crisis Conditions", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 7-21.

4. Kuzio, N.Ye. (2023), "Budgetary Resilience and Economic Security of the State under Wartime Challenges", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 34-47.

5. Yefymenko, T.I. and Kraievskiyi, O.V. (2023), "Financial Stability of the State during War: New Challenges for Economic Security", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 5-23.

6. Ministry of Economy of Ukraine (2024), "Assessment of the Level of Ukraine's Economic Security in 2024", available at: <https://www.me.gov.ua/> (Accessed 11 September 2025).

7. National Institute for Strategic Studies (2023), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stratehichni oriientyry v umovakh voiennykh vyklykiv* [Economic

Security of Ukraine: Strategic Guidelines under Wartime Challenges], NISS, Kyiv, Ukraine.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 10 September 2025).

9. United Nations Development Programme (UNDP) (2022), Human Security and Resilience Framework 2022–2030, UNDP, New York, USA, available at: <https://www.undp.org/publications/human-security-and-resilience-framework-2022-2030> (Accessed 10 September 2025).

10. European Commission (2023), EU Economic Security Strategy, European Commission, Brussels, Belgium, available at: <https://commission.europa.eu/document/download/economic-security-strategy-2023> (Accessed 09 September 2025).

11. The White House (2022), National Security Strategy, The White House, Washington, D.C., USA, available at: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (Accessed 10 September 2025).

12. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2022), Economic Resilience in OECD Countries: Building Sustainable and Adaptive Economies, OECD Publishing, Paris, France, available at: <https://doi.org/10.1787/resilience-2022> (Accessed 08 September 2025).

13. International Monetary Fund (IMF) (2024), Ukraine: Selected Issues Paper – Economic Security and Recovery Framework, IMF, Washington, D.C., USA, available at: <https://www.imf.org> (Accessed 9 September 2025).

14. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2022), Economic Resilience in OECD Countries: Building Sustainable and Adaptive Economies, OECD Publishing, Paris, France, available at: <https://doi.org/10.1787/resilience-2022> (Accessed 29 September 2025).

15. World Bank (2023), Strengthening Economic Resilience in Ukraine, World Bank, Washington, D.C., USA, available at:

<https://www.worldbank.org/en/topic/macroeconomics> (Accessed 22 September 2025).

16. International Monetary Fund (IMF) (2024), Ukraine: Selected Issues Paper – Economic Security and Recovery Framework, IMF, Washington, D.C., USA, available at: <https://www.imf.org> (Accessed 20 September 2025).

17. United Nations Development Programme (UNDP) (2022), Human Security and Resilience Framework 2022–2030, UNDP, New York, USA, available at: <https://www.undp.org/publications/human-security-and-resilience-framework-2022-2030> (Accessed 21 September 2025).

18. European Commission (2023), EU Economic Security Strategy, European Commission, Brussels, Belgium, available at: <https://commission.europa.eu> (Accessed 08 October 2025).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2025 р.